

Türk Kültür Kodları Bağlamında Bâbürlülerde Av (Şikâr) Merasimleri

Baburids Hunting (Shikar) Ceremonies in the Context of Turkish Cultural Codes

Vedat Meral¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Vedat Meral (Doktora Öğrencisi),
Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye
E-posta: vedatmeral2928@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8949-163X

Başvuru/Submitted: 17.07.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:

11.08.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:

11.08.2023

Kabul/Accepted: 17.08.2023

Atıf/Citation: Meral, V. "Türk Kültür Kodları Bağlamında Bâbürlülerde Av (Şikâr) Merasimleri". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 2 (2023): 217-229.

<https://doi.org/10.26650/jes.2023.1328790>

ÖZ

Av tarihi, insanlık tarihinin başlangıcına kadar dayanır. Avcılık, insanlığın ilk dönemlerinde yalnızca hayatta kalabilmek için yapılırken taş devriyle beraber ihtiyaç duyulan farklı ürünlerin hammaddesini temin etmek maksadıyla da gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde avlanma usulleri ve avlanma sırasında kullanılan araç gereçlerde de zaman içerisinde bir dönüşüm ve gelişim durumu söz konusu olmuştur. Daha sonraki devirlerde ise hayatta kalabilmeyi sağlamanın dışında tamamen bir gelenek haline alan avcılık, neredeyse her toplumun ortak bir değeri haline gelmiştir. Bu bağlamda Türklerinde kültür öğelerinden biri olan ve varlığı günümüzde de devam eden av (şikâr) merasimleri, Hindistan'da hüküm sürmüş Bâbürlü İmparatorluğu'nun da en önemli gelenekleri arasında yer almış ve diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Bâbürlü padişahları da av eğlenceleri tertip etmişlerdir. Bâbürlülerde gerek padişahlar gerekse mirzaların ve hanedan üyelerinin özel ilgi alanı olan avcılık, aynı zamanda askerlerin daima savaşa hazır durumda olmalarını sağlamak amacıyla askeri bir talim unsuru olarak da yapılmıştır. Ayrıca, bazen gıda ihtiyacını karşılamak üzere yapılan av şölenleri, bazen de fil gibi vahşi hayvanları yakalayıp ehlileştirerek savaş meydanlarında faydalanmak için de icra edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Bâbürlüler örneğinden hareketle Türk kültürünün bir parçası olan av merasimleri hakkında bilgiler verilmiş olup, bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Av, Kültür, Merasim, Bâbürlüler, Hindistan, Türkler

ABSTRACT

The historical practice of hunting traces its origins to the beginning of human civilization. Initially, hunting served as a means of survival for early humans, gradually evolving into a source of raw materials essential for various products during the Stone Age. Over time, hunting methods and tools have undergone transformation and development. What was once a necessity for survival eventually evolved into a cultural tradition deeply ingrained in the fabric of almost every society. Within this historical context, hunting, known as "shikar," emerged as a significant cultural element among the Turks, enduring the ages to the present day. Notably, it held a significant position in the traditions of

the Mughal Empire, which ruled over India. Much like in other Turkish states, Mughal sultans actively organized and participated in hunting excursions. For the Mughals, hunting held a dual significance, serving as both a cherished pastime for sultans, mirzas, and members of the dynasty and as a crucial element of military training, ensuring soldier's constant readiness for warfare. In addition, hunting often fulfilled practical purposes, ranging from satisfying food needs through hunting feasts to capturing and taming wild animals such as elephants for deployment in battles. Consequently, this study provides insights into hunting ceremonies as an integral part of Turkish culture, focusing on the Mughals as a representative example. This study aims to contribute valuable knowledge to the area of scholarly research in this field.

Keywords: Hunting, Culture, Ceremony, Baburids, India, Turkish

EXTENDED ABSTRACT

Hunting, an enduring practice interwoven with the chronicles of human history, initially served the fundamental purpose of sustenance. During the early periods of humanity, as our ancestors roamed the vast expanses of plains and forests, they fed on plants they could gather and small animals they could chase and catch. In essence, they survived by what they could harvest. This reliance on hunting persisted for millennia, with Stone Age societies, in particular, making hunting their primary means of livelihood. These ancient communities took shelter in natural caves and invented hunting weapons from hard and sharp stones. Furthermore, they trained certain animals, most notably dogs, to assist them in hunting. Over time, as tools were invented and knowledge of nature expanded, culminating in the advent of agriculture and animal husbandry, humanity's dietary habits evolved, and people learned not just to gather, but also to cultivate and raise animals for sustenance. Nevertheless, despite the remarkable strides in agriculture and husbandry that marked a transformation point in human history, the practice of hunting existed. Across the diverse cultures and societies that have graced the Earth, hunting has remained an enduring thread. In the context of the Turks, who were known for dwelling in tents woven from hair or leather, mounted horses, wielded swords, drank kumiss, fed animals, and were the first to domesticate horses, hunting carved deep imprints in their existence. Indeed, for the Turks, hunting metamorphosed into a cultural institution, similar to its role in other societies. This hunting culture has endured through the ages, preserved as a tangible heritage, and passed down from generation to generation until the present. Today, hunting occupies a dual role, serving both as a practical activity and a revered ancestral sport, blending the traditions of the past with the pursuits of the present.

When examining the historical narrative of Turkish states, it becomes evident that hunting initially served as a means of sustenance during early times, but gradually evolved into a multifaceted way of life in subsequent eras. For instance, as the Turks transitioned to more organized living, hunting took on diverse roles. It served not only as a means to train the military and develop wartime strategies but also as a tool for tactical deception in times of conflict. Beyond these military applications, hunting evolved into a communal feast, especially

during the Middle Ages, presided over by Turkish khans and attended by a broad spectrum of participants. Consequently, hunting ceremonies, integral to Turkish culture and persisting to this day, held a central place in the rich traditions of the Mughal Empire, which ruled India for centuries.

Much like other Turkish states, the Mughal rulers actively organized hunting festivities, using these ceremonies as a crucial component of military training to maintain their soldiers' perpetual readiness for warfare. Known for their interest in hunting, the Mughal sultans received training in horse riding, shooting arrows, and using swords and spears from an early age. These acquired skills were prominently showcased during the grand hunting ceremonies. In the Mughal dynasty, it was not only the rulers but also their wives who actively participated in these hunting ceremonies. Mughal women, who were skilled in hunting, joined the rulers in hunting expeditions, employing arrows or firearms to pursue wild animals. Nevertheless, it is worth noting that a significant portion of the women within the Mughal harem preferred fishing in rivers, as hunting wild animals was deemed dangerous and physically demanding.

The Mughals took their hunting feasts in India beyond entertainment, capturing and domesticating wild animals such as elephants, subsequently using these elephants on the battlefield. This hunting tradition, rooted in Central Asian steppe culture, left an indelible mark on the architecture and daily life of the region's inhabitants. Conversely, the Mughal state's military expansions, often framed as hunting excursions, and policies aimed at increasing agricultural cultivation, brought the Mughals into closer contact with the shepherd and forest communities living around the agricultural lands. Consequently, these hunting expeditions, while providing a sportive activity or a pleasant occupation to the Mughals, also served as opportunities to develop their martial skills, explore different regions, and enhance their reputation among the local population residing in these regions. Tactical and military maneuvers tested during hunting ceremonies, often attended by thousands, found practical application on battlefields. Furthermore, the Mughals, who had established monumental hunting reserves in Central Asia and Afghanistan before their dominance in India, continued this tradition after establishing their rule in the Indian subcontinent. They built mansions and monuments within these areas, further solidifying their authority and showcasing their power and wealth.

In this regard, Babur Shah and his successors played a significant role in establishing and perpetuating this culture in India through the elaborate hunting ceremonies they organized and the hunting lodges they built. Therefore, our study endeavors to provide insights into hunting ceremonies, an integral part of Turkish culture, using the Mughals as a prime example to contribute to the ongoing scientific research in this field.

Giriş

İnsanoğlunun tarihin ilk devirlerinden itibaren hayatta kalabilmeyi ve nesilleri devam ettirebilmeyi sağlamak için buldukları coğrafyalarda başlattıkları av, medeniyetin gelişimine paralel olarak bir geçim aracı olmaktan çıkmış ve bir eğlence halini almıştır. Özellikle Eski Çağ ve Orta Çağ hükümdarları, askeri bir talim unsuru olarak sportif av şölenleri de düzenlemişlerdir.¹

Tarihin her döneminde Türk kavimleri için de yaşamsal bir değeri olan avcılık, nesilden nesile aktarılan kültürel bir miras olarak süregelmiştir. Türkler, avladıkları hayvanlardan gıda, tarım, ulaşım ve ticari faydalar elde etmelerinin yanı sıra çeşitli giyim ürünleri imal ederek de yararlanmışlardır. Dolayısıyla Türkler için avcılık, yaşamın ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu hayati faydaların yanı sıra düzenlenen süreklilikleri ile askerlerin zinde tutulması ve daima savaşa hazır durumda olmaları da sağlanmıştır.²

Eski Türklerde avcılık faaliyetleri, hayatlarını sürdürebilmeleri açısından önemli bir yer tutmuştur. Nitekim buldukları coğrafyanın doğal koşullarına alışmak ve yeni nesilleri de buna göre yetiştirmek zorunda olduklarından erkek ve kız çocuklarını ok atma, ata binme ve avlanma gibi eğitimlere tabi tutmuşlardır.³ Orta Asya bozkır kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olan atın evcilleştirilmesi ilk defa avcı-toplayıcı konumundaki Türkler tarafından yapılmış ve bu durum insanlık tarihi için milat olmuştur.⁴ İklim koşullarından dolayı genellikle fil kültürünün yaygın olduğu Hindistan coğrafyasında Hintlilere at kültürünü tanıtanlar ise Bâbürlülerden (1526-1858) çok önce burada hüküm sürmüş bir başka Türk kavmi Kuşanlar (MÖ. 2. yüzyıl) olmuştur.⁵ Ancak seyyah İbn Battuta'nın aktardığına göre Hindistan'da at sahibi olmak bir zenginlik göstergesi idi ve at sadece sultanlarda bulunurdu.⁶

Moğol hükümdarı Cengiz Han (1206-1227)'in avcılıkla ilgili bir töresi, Oğuz boylarının ve Türk devletlerinin ise kutsal saydıkları hayvanları paralarının ve bayraklarının üzerine resmetme gibi bir geleneği vardı.⁷ Bu bayrakların üzerlerinde “ejderha, aslan, kaplan, tuğra, hüma kuşu, kurt, hilâl, güneş, yıldız, ay, altı köşeli yıldız (Mühr-i Süleyman), kılıç, çift başlı kartal, geyik” tasvirleri bulunmaktaydı.⁸ Hindistan'da üç asırdan fazla hüküm süren Türk

1 Erdem Sargon, “Av”, *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1991, s. 100-101.

2 Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, çev. Y. Kemal Taştan (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2015), 30; László Rásonyi, *Tarihte Türklük*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993), 62; İbrahim Onay, “İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VIII/41, 2015, 519-520.

3 Özbay Güven, Gülten Hergüner, “Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.V/5, 1999, 33.

4 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1997), 220.

5 Neslihan Durak, “Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar” (Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu'nda sunulan bildiri, 25-28 Haziran) 142.

6 İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 794-796.

7 Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 86-87.

8 Mahmut Enes, “Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c.XVII/42, 2010, 218.

devleti Bâbürlülerde bayraklarında aslan motifine yer vermişlerdir.⁹ Dolayısıyla diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Bâbürlüler de de av kültürünün, devleti temsil eden sembollere kadar yansıdığı görülmektedir. Özellikle Bâbürlü Devleti'nin kurucusu Bâbür Şah'ın (1526-1530) kendi hatıratında av ile ilgili ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Bulduğu bölgeyi tüm özellikleriyle tasvir edebilme gibi bir yeteneğe sahip olan Bâbür Şah, Hindistan'da yaban hayvanlarının yakalanıp ehlileştirildiklerine dair de önemli bilgiler vermektedir.¹⁰

Orta Asya bozkır kültürünün bir parçası olarak Bâbür hanedanlığı tarafından Hindistan'da devam ettirilen av geleneği gerek bu coğrafyanın sakinlerinin mimarisinden günlük yaşamına kadar etki etmiştir. Dolayısıyla Bâbür Şah ve ardılları, tertip ettikleri av merasimleri ve inşa ettikleri av köşkleri ile bu kültürün Hindistan'da kalıcı hale gelmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bâbürlülerin Hindistan'a kazandırdığı bu kültürel mimari zenginliği, aradan asırlar geçmesine rağmen bugün bile ayakta duran ihtişamlarıyla görmek mümkündür.

Bâbürlü Padişahların Av Merasimleri

Avcılığa olan meraklarıyla bilinen Bâbürlü padişahları, şehzadelikleri döneminde küçük yaşlarından itibaren ata binme, ok atma, kılıç ve mızrak kullanma gibi eğitimler almışlar ve bu maharetlerini de av merasimlerinde sergilemişlerdir. Bâbürlüler, hüküm sürdükleri devirde, bugünkü Hindistan, Pakistan, Afganistan, Sri Lanka, Bangladeş, Myanmar ve konumu hâlâ tartışmalı olan Keşmir bölgesi de dâhil olmak üzere geniş bir saha da varlık göstermiştir. Dolayısıyla Bâbür hükümdarları, kendi hatıratlarında ava olan meraklarını ve avlandıkları bölgeleri de sıklıkla dile getirmişlerdir.

Türk-İslam tarihinin ilk hatıratı olma özelliği ile bilinen *Bâbüname* adı eserinde düzenlediği avlar ilgili bilgilere yer veren Bâbür Devleti'nin kurucusu Bâbür Şah (1526-1530), özellikle Hindistan seferleri sırasında icra ettiği avlarda şahit olduğu avlak hayvanları ve bu hayvanların hangi usullerle avlandığını da detaylı biçimde tasvir etmiştir. Bazı hayvanların ehlileştirildikten sonra yeni av merasimlerinde kullanıldıklarını da anlatan Bâbür, bu seferler sırasında en fazla avlandıkları bölgelerin ise Peşâver ve Heşnegar bölgeleri olduğunu belirtmiştir. Fernand Grenard ise *Bâbür* adlı eserinde Bâbür Şah'ın Hindistan seferleri sırasında yol boyunca kaplan, antilop, ördek, Hindistan'a girdiğinde ise gergedan ve fil avladığını kaydeder. Ayrıca, Bâbür'ün bu av merasimleri sırasında yırtıcı kuş türlerinden olan doğan ile avlandığını aktaran Grenard, bir kimsenin o devirde doğanla avlanmayı kolay kolay göze alamadığını belirterek, “... o devirde bir doğanını kaybedeceğine bir oğlunu kaybetmeyi tercih eden beyler vardı”¹¹ ifadesini kullanmaktadır.

9 Edward Terry, *A Voyage to East India*, (London: Dawsons of Pall Mall, 1677), 346-347; Cihat Aydoğmuşoğlu, “Safevi, Kaçar ve Bâbür Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c.XIII/2, 2013, 57.

10 Zahirüddin Muhammed Bâbür, *Bâbüname*, çev. Reşit Rahmeti Arat (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 451.

11 Fernand Grenard, *Bâbür*, çev. Fazıl Anlayışlı (Ankara: Dorlion Yayınları, 2022), 108; Bâbür, *Bâbüname*, 448-460.

Bâbür Şah'ın da hatıratında bahsettiği üzere doğadaki vahşi hayvanları yakalama konusunda avlanma usulleri oldukça önem arz etmekteydi. Mesela Ekber Şah (1556-1605) avlanma usullerinden biri olan Moğol tarzı büyük *qamarqha* usulünü benimsemiştir. Bu avlanma usulüne göre; binlerce hayvan kovalayıcısı sistematik biçimde hareket ederek büyük bir çember oluşturuyor ve vahşi hayvanları bu çemberin içine alıyordu. Bu çemberi oluşturmakla yükümlü olan görevliler, vahşi hayvanları kısıp almaya için belirli bir bölgeye sevk ediyor; Ekber Şah ve yakınında bulunanlar ise bu hayvanları, mızrak, ok, tüfek ve kılıçlarla toplu şekilde öldürebiliyor ya da canlı olarak yakalayabiliyorlardı.¹² Ekber Şah'ın veziri Ebü'l-Fazl El-Allâmî *The Ain-ı Akbarî* adlı eserinde av gezilerinde görevliler arasında birkaç hızlı koşucunun hazır bulunduğunu ve birkaç kişinin de koşum takımlarından sorumlu olduğunu ifade eder.¹³

Ekber Şah ayrıca av merasimlerinde öldürdüğü hayvanların listesini tutmuştur. Bu hususta Edward Singleton Holden *The Mogul Emperors Of Hindustan* adlı eserinde Ekber için şu ifadeyi kullanmıştır, “Görünüşe göre imparator tek bir tüfekte bin dokuz yüz ayrı hayvanı öldürmüştü, çünkü her şeyde olduğu gibi avında da kesin hesaplar tutuyordu.”¹⁴ Aynı şekilde bu hesaplamaları yapan bir başka hükümdarda Ekber Şah'ın oğlu ve halefi Cihangir Şah (1605-1627) olmuştur. Nitekim O, 1610 yılında av departmanı kâtiplerine, Agra şehriden ayrılıp tekrar girişinden bu yana öldürülen tüm hayvanların bir listesini hazırlamalarını emretmiş ve Agra dışında kaldığı 56 gün boyunca, yetmiş erkek ve dişi antilop dâhil olmak üzere toplamda 1362 hayvan öldürüldüğü kaydedilmiştir.¹⁵

Av gezileri adı altında yapılan askeri genişlemeler ve ekimi artırma politikası, Bâbür devletini tarım arazilerinin çevresinde yaşayan çoban ve orman topluluklarıyla daha da yakın temasa soktu.¹⁶ Dolayısıyla av partileri, sportif bir faaliyet veya Bâbürlülere keyifli bir uğraş sağlamanın dışında savaş kabiliyetlerinin gelişmesine, farklı bölgeleri tanımalarına ve dolayısıyla bu bölgelerde ikamet eden yerliler arasında itibarlarının artmasına da imkân vermekteydi. Ordu birliklerinin savaş sırasında uygulayacağı taktik ya da askeri manevralar binlerce kişinin katıldığı av merasimlerinde denenmiş ve bunlar daha sonra savaş meydanlarında uygulanmıştır. Örneğin Ekber Şah'ın 1567'de Lahor civarında düzenlediği süre avına yaklaşık beş bin kişi katılmıştır.¹⁷ Böylesi yüksek sayıda katılımla gerçekleşen av merasimleri bazen 100 kilometrelik geniş bir sahaya yayılmış ve bu tarz av organizasyonları genellikle Bâbürlü padişahlarının muharebe öncesi başvurduğu hilelerden biri olmuştur. Buna Ekber'in 1567'de

12 Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır (İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020), 126-127.

13 Ebü'l-Fazl Allâmî, *The Ain-ı Akbarî* çev. H. Blochmann (Kalküta: Mission Press, 1873), 110.

14 Edward Singleton Holden, *The Mogul Emperors of Hindustan A.D. 1398-A.D. 1707*, (New York: Charles Scribner's Sons, 1895), 144.

15 Enayatullah Khan, Mohammad Parwez, “Man And Wildlife İn Mughal India: Jahangir And Nilgaw Hunt”, *Vidyasagar University Journal of History*, II, 2013, 189-190.

16 Shaha Altaf Parpia, “School Of Architecture And Built Environment Centre for Asian And Middle Eastern Architecture (CAMEA)” (The University of Adelaide, Avustralya, 2018), 200.

17 Yakup Aslan, “Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, 2019), 125.

girdiği Çitor muharebesinin, sözde Bari bölgesine düzenlenen bir av merasimi ile başlatılmasını örnek olarak verebiliriz.¹⁸ Ekber Şah hem akıl hocası hem de devrinin en önemli devlet adamlarından Bayram Han'ı görevden uzaklaştırmak amacıyla av bahanesi ile Agra şehrine gideceğini söylemiş, fakat başkent Delhi'ye giderek buradan bir fermanla Bayram Han'ın görevine son verdiğini ve istediği yere gitmekte özgür olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Ayrıca, Bâbürlü hükümdarlarından Cihangir Şah da oğlu Hürrem'in kendisine karşı kalkıştığı isyanı avlanma hilesine başvurarak bastırıştır.²⁰

Bâbür hükümdarları içerisinde avcılığa olan merakıyla ön plana çıkan isimlerden bir tanesi de Ekber Şah'ın oğlu Cihangir Şah'tır. Öyle ki kestirdiği sikkelerde hayvan tasvirlerine en fazla yer veren Bâbürlü padişahı Cihangir'dir.²¹ Asıl adı Selim olan, ancak Osmanlı padişahlarından ikisinin aynı adı taşımasından dolayı kendisine “Cihangir (Dünyayı Elinde Tutan)” unvanını veren Cihangir Şah, kendi hatıratı *Tarih-i Selim Şah*'da av merasimleri ile ilgili detaylı anlatılarda bulunmuştur.²² Cihangir Şah'ın av merasimlerinde diğer hükümdarlardan farklı bir özelliği ise soylu veya avcı adamların rehberliğinde antilop avladıktan sonra bu kişileri ödüllendirmek için rütbelerini yükseltmesi olmuştur.²³

Yine Cihangir Şah döneminde yapılan av şöenleri ve O'nun ava olan tutkusu hakkında Batılı seyyahlarda önemli bilgiler vermektedir. Francisco Pelsaert *Cihangir'in Hindistan'ı* adlı seyahatnamesinde Cihangir'in av merakı ile ilgili şunları söylemektedir:

Hükümdarın ilgisini çekip hakkında sorular sorduğu tek konu nerelerde iyi avlaklar olduğudur. Avlanmak onun en büyük zevkidir. Cihangir ya öğleden sonra güneşin yakıcılığı azaldığı zaman ya da sabah uyandığında avlanmak amacıyla dışarıya çıkar. Üzerini giyinen hükümdar, etrafındaki insanların sayısını ve varlığını dikkate almadan yağmur ya da rüzgârı önemsemeden atına yahut fil üzerindeki makamına oturur. Bütün bunlardan sonra, ister leoparla isterse de şahinle olsun bir şeyler yakalayana kadar asla geriye dönmez.²⁴

Cihangir Şah, av merasimlerinde eğitilmiş köpekler, leopar, şahin ve atmaca gibi çeşitli hayvanları da kullanmıştır. Edward Terry, Cihangir Şah'ın av merasimlerinde bu hayvanları kullanmasıyla ilgili olarak *A Voyage to East India* adlı seyahatnamesinde şöyle demiştir, “... ”

18 Francisco Pelsearte, *Cihangir'in Hindistan'ı*, çev. Emre Ömür (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 77; Emre Ömür, “Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Bâbürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016), 5; H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Din-i İlahi'si*, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020), 123. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, 211.

19 H. Hilal Şahin, “Orta Çağ Hindistan'ında Yönetim: Bayram Han'ın Ekber Şah'a Etkisi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XVIII/3, 2019, 1199.

20 Cihan Oruç, “Şah Cihan Dönemi Bâbürlü Devletinin Dış Politikası” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 41.

21 Yusuf Çetindağ, “Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.IV, Ankara, 2002, 302.

22 Nurü'd-din Cihangir, *Tarih-i Selim Şah*, çev. Nevres-i Kadim, haz. Fahri Unan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 175-176; Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, 225.

23 Khan ve Parwez, “Man And Wildlife İn Mughal India: Jahangir And Nilgaw Hunt”, 189.

24 Pelsaerte, *Cihangir'in Hindistan'ı*, 77.

Her zaman yanında (eskiden olduğu gibi) avlanmak için eğittikleri çeşitli türlerde şahinler, köpekler ve leoparlar taşırdı. Bu şekilde havadaki herhangi bir şeye uçabilir veya yeryüzünde herhangi bir yaratığı yakalayabilirdi."²⁵

Bir başka seyyah Bernier ise av partilerinin Bâbürlü hükümdarları için zevkli olduğu kadar tehlikeli de olduğunu belirtmiş ve hükümdarların ister avın yönünü değiştirsin ister birliklerinin başında ilerlesin her durumda korunduğunu söylemiştir.²⁶ Mesela Pelsaert, Cihangir Şah'ın bir av gezisi esnasında O'nun hayatına mal olabilecek bir hadiseyi şöyle anlatmıştır:

Hintli ya da Racput asıllı bir atlı olan hükümdar refakatçisi Anira, silahını doğru şekilde kullanamayacağını anlayıp hükümdarın yaralanma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu görünce aslanı boynundan yakaladı, ölümüne sarıldı ve onunla güreşmeye başladı. Hükümdar aslana birkaç kez vurmuş olsa da Anira'nın kol, bacak ve hatta vücudundaki bütün etleri parçalandı ve dolayısıyla bütün kemikleri görünür hale geldi. En sonunda atılan çığlıkları duyan adamlar oraya koştu ve Anira'yı kurtardılar. Hükümdar onun iyileşmesi için büyük özen gösterdi ve kendisine hemen beş yüz atlık bir rütbe tahsis etti. Şimdilerde üç bin atlık rütbeye kadar yükselen Anira, buralara kadar cesaretiyle terfi etti. Şüphesiz diğer ülkelerde buna benzer çok hikâye ya da olay vardır. Fakat ben burada efendilerine adeta bir aşk tutkusuyla bağlıymış gibi hayatlarını vermeye hazır olan tebaanın sergilemiş olduğu adanmışlığı vurgulamak istedim.²⁷

Cihangir Şah'ın tertip ettiği av şölenlerine şehzade oğlu ve halefi Hürrem (Şah Cihan) de iştirak etmiş ve bu şölenlerde askeri yeteneklerini geliştirmiştir. Şah Cihan (1628-1658) hükümdar olduktan sonra da maiyetiyle birlikte zaman zaman başkentten ayrılmış ve uzun süren av merasimleri tertiplemiştir. Öyle ki uzun süren merasimler nedeniyle ülke dışından gelen elçileri dahi konakladığı bölgelerde huzuruna kabul etmiş ve devlet işlerini bulunduğu yerden yönetmiştir.²⁸

Bâbürlü hükümdarlarından birçoğu, hatıratlarında av tutkularını ve av sırasında yaşananları aktarırken, Bâbürlülerin altıncı hükümdarı Alemgir Evrengzib (1658-1707) şehzadelik dönemi dışında avlanmaya ilgi duymamış, hatta oğluna yazdığı mektuplarında, "*Avcılık aylakların işidir*" diyerek avlanmaya karşı olduğunu açıkça belli etmiştir. Yine bir başka mektubunda ise Evrengzib, "*...Avcılık, keyifli ve lezzetli yemek veren bir uğraş olmasına rağmen asli vazifeniz olan önemli işleri hallettikten sonra kendinizi şımartmak daha zevklidir*"²⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Begümlerin Av Faaliyetleri

Bâbürlü hanedanında hükümdarların olduğu kadar hükümdar eşlerinin de av merasimlerine

25 Terry, *A Voyage to East India*, 402-403.

26 François Bernier, *Travels In The Mogul Empire 1656-1668*, (London: Oxford University Press, 1916), 215.

27 Pelsaerte, *Cihangir'in Hindistan'ı*, 79-80.

28 Oruç, "Şah Cihan Dönemi Bâbürlü Devletinin Dış Politikası" 76.

29 Inayat Allah Khan, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*, çev. Jamshid H. Bilimoria (Bombay: Cheraq Printing Press, 1908), 14-15-33-34.

katıldığı bilinmektedir.³⁰ Bâbü Şah'ın kızı Gülbeden Begüm *Hümâyunnâme* adlı hatıratında ağabeyi Hümâyûn Şah'ın devletini kaybedip İran Safevi Devleti'ne sığındığında Şah Tahmasb ile ava gittiklerini ve kendilerine Hamide Banu Begüm'ün de eşlik ettiğini yazmıştır.³¹

Avcılıkta usta olan ve hükümdarlar ile birlikte av merasimlerine katılan Bâbürlü kadınları, ok veya ateşli silahlarla vahşi hayvanlar avlamışlardır. Cihangir Şah'ın maiyetinde olan kadınlar, kendisiyle beraber tertip edilen av merasimlerine katılmış ve avlanan geyikler Begümler arasında pay edilmiştir. Cihangir Şah'ın, "*Ben saltanatı O'na verdim*" dediği eşi Nurcihan'ın avcılıkta mahir olduğu kaynaklarca belirtilmiştir. Mesela O, bir günde fil sırtında perdeyle kapatılmış mahfeden sığıdığı altı kurşun ile öldürerek müthiş bir nişancılık örneği göstermiştir.³² Hatta O'nun devamlı katıldığı avlardan birinde ateşli silahla kaplan avlaması üzerine padişah eşi tarafından çeşitli hediyelerle ödüllendirildiği de kaynaklarda zikredilir. Ancak Bâbürlü haremde bulunan kadınların ekseriyeti, vahşi hayvan avlamanın tehlikeli ve yorucu olması nedeniyle nehirlerde balık avlamayı daha çok tercih etmişlerdir.³³

Av Merasimlerinde Kullanılan Fillerin Önemi

Vekâyinâmelerde ve seyahatnamelerde aktarıldığı üzere Hindistan'da filin itibarı çok büyüktü. Öyle ki fillere ilişkin uzun anlatılarda bulunan Ebü'l-Fazl'ın da belirttiği gibi Hindistan'da iyi bir filin değeri beş yüz ata denk sayılmıştır.³⁴ Seyyah Manucci ise Bâbürlü devri Hindistan'ında tüm soyluların kendilerini yüceltmek adına fil sahibi olmayı arzuladığını belirtmiştir.³⁵ Bâbürlü sarayı için oldukça önem arz eden filler, av haricinde cülus, nevrüz, bayram, doğum günü gibi etkinliklerde kullanılmış, padişah vefat ettiği zaman cenazesi fil üzerinde taşınmıştır.³⁶

Bâbü hükümdarlarının av merasimlerinde avladığı hayvanlar arasında en önemlileri hiç kuşkusuz filler ve aslanlardı. Nitekim aslan ve fil avları ya da av merasimlerinde file binmek sadece padişaha mahsus bir durumdu. Ayrıca hanedan üyelerinden bir kimse aslan ve fil avlamak isterse önce padişahın iznini almak zorundaydı. Aynı şekilde fil güreştirmek için de padişahın onayını almak şarttı. Bir kimse bunlardan herhangi birini izinsiz yapar ya da yanlışlıkla av (şikâr) alanına girerse ağır cezalara çarptırılırdı.³⁷

30 Gülbeden, *Hümâyunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar ve Eymen Manyas (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 131-132.

31 Gülbeden, *Hümâyunnâme*, 188.

32 John Zubrzycki, *Kısa Hindistan Tarihi*, çev. Zeynep Demir (Ankara: Say Yayınları, 2023), 139; Vedat Meral, "Bâbü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar", *Mavi Atlas*, c.XI/1, 2023, 54-62.

33 Esra Obuz, "Bâbürlerde Kadın Kimliği ve Çocuk" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2021), 105-106; Aslan, "Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat" 144.

34 Allâmî, *The Am-ı Akbarı*, 117.

35 Niccolao Manucci, *Storia Do Mogor 1653-1708*, çev. William Irvine (London: Royal Asiatic Society, 1907), 76.

36 Ali Yıldırım, "Bâbürlü Devleti'nde Filler ve Kullanımlarına Dair Örnekler (16.-17. Yüzyıllar)", *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.V/8, 2022, 94-95.

37 Aslan, "Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat" 102-126-127.

Filin kendisi av hayvanı olduğu gibi başka vahşi hayvanları yakalamada da önem arz etmiştir. Yakalanıp ehlileştirildikten sonra av merasimlerinde kullanılan fillerin vahşi hayvanlardan korkmamaları için de çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Bunlardan birisi de şudur: bir aslan veya kaplanın derisinin içi samanla doldurulur, sonra bunlar bir iple fillerin önünde ileri geri hareket ettirilirdi. Bu sayede fillerin bu vahşi hayvanlara alışması sağlanır, daha sonra da bu kukla hayvanlar filin ayakları altında parçalatılırdı.³⁸

Cihangir Şah'ın Yaptırdığı Av Hayvanları Anıtı

Bâbürlüler, Hindistan'da hâkimiyet kurmadan önce Orta Asya ve Afganistan'da anıtsal av parkları kurmuşlardır.³⁹ Bu kültürü Hindistan'da devlet kurduktan sonrada devam ettiren Bâbürlüler, güç ve zenginliklerinin birer payesi olarak bu alanlara köşkler ve anıtlar da inşa etmişlerdir. Bâbür hükümdarları içerisinde Cihangir Şah (1605-1627) halef ve seleflerine nazaran av tutkusu konusunda ön plana çıkmış ve Lahor (Pakistan) da Bâbür şaheserlerinden biri olan *Hiran Miran/Geyik Minaresi* adlı bir av anıtı yaptırmıştır.

Tasarım açıdan benzersiz olan bu anıt, büyük güçte yapılar inşa etmeye olan sevgileri ve asil sadelik ve zarafetin ihtişamı olan Bâbürlülerin mimarideki görkemini yansıtmaktadır. Hiran Minar, İmparator Cihangir tarafından Lahor'un kuzeybatısında yaptırılan bir av sığınağıdır. Avlanmaya çıktığı sırada yakaladığı bir geyiği evcilleştiren Bâbür hükümdarı Cihangir Şah, bu geyiğe *Mansraj* adını vermiş ve çok sevdiği bu geyik ölünce onun anısını yaşatmak amacıyla bir anıt inşa ettirmeye karar vermiştir. 1606 yılında inşa edilen bu anıt kulesi; 30 metre yüksekliğinde ve 10 metre genişliğindedir. Çevresinde, imparator tarafından alınan kopmuş hayvan ganimet başları için destek olarak kullanıldığına inanılan 214 delik bulunmaktadır.⁴⁰

Cihangir Şah, 1620'de Lahor'da bulunan bu av anıtının bulunduğu bölgeye Bâbürlü sultanlarına yakışır avlanma deneyimi sunan bir de köşk inşa ettirdi. "Devlet Hane" adı verilen ve dikdörtgen şeklindeki geniş bir havuzun ortasında yer alan bu köşke yirmi gözlü bir köprü aracılığıyla ulaşılabilir. Bu havuzun her bir köşesinde vahşi hayvanların rahat şekilde suya erişebileceği biçimde 4 rampa bulunmaktadır. Ayrıca bu rampalar o dönemde su içmek için gelen hayvanları avlamak için de birer tuzak olarak da kullanılmıştır. Cihangir Şah'ın Lahor dışında kullandığı özel av yerleri ise şu bölgeler olmuştur; şehzade olduğu dönemde Cihangirabad, saltanat döneminde Celalabad, Puşkar, Rupbas, Palam, Bhimpar, Samurgarh ve Rawalpindi.⁴¹

Sonuç

Sonuç olarak Türk kültürünün bir ögesi olan av merasimleri, Türk kavimlerinin yaşadığı

38 Yıldırım, "Bâbürlü Devleti'nde Filler ve Kullanımlarına Dair Örnekler (16.-17. Yüzyıllar)" 102.

39 Parpia, "School of Architecture And Built Environment Centre for Asian And Middle Eastern Architecture (CAMEA)" 44.

40 Rai Farhatullah, *Hiran Minar*, Lahor, 2018, 2.

41 Aslan, "Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat" 124-125; Parpia, "School Of Architecture And Built Environment Centre for Asian And Middle Eastern Architecture (CAMEA)" 200.

veya hüküm sürdükleri coğrafyalarda gıda ihtiyacını karşılamalarının çok ötesinde bir önem teşkil etmiştir. Dolayısıyla diğer milletlerin aksine tarih boyunca “ordu-millet” anlayışının hâkim olduğu bir toplum tipine sahip olan Türkler için avcılık, savaşçı bir kimlik kazanmalarında, askeri teşkilatlanmalarında, savaş taktikleri geliştirmelerinde ve doğayla bütünlüklü şekilde yaşamlarını sürdürmelerinde etkili olmuştur. Bu bakımdan av merasimleri bir şölen havasında geçmesinin yanı sıra tabiatı tanıma, zorlu doğa koşullarına göre yaşamayı öğrenme ve hayatta kalabilmelerini sağlama konusunda bir eğitim aracı vazifesi de görmüştür.

Hindistan’da son Türk devletini kuran Timur’un mirasçıları Bâbürlüler, bu coğrafyaya Orta Asya bozkır kültürünü de taşımışlar ve av merasimleri Bâbür imparatorları ve hanedan üyelerinin vazgeçilmez bir eğlencesi olmuştur. Ancak bu av merasimleri bazen yapılacak bir savaş veya isyanı önlemek için başvurulmuş bir hile, bazen orduyu zinde tutmak gayesiyle tertip edilen askeri bir talim unsuru, bazen coğrafyayı tanıma ve bazen de yerleşik halka kendilerini tanıttı, itibarlarını artırmak amacıyla da icra edilmiştir. Tertip ettikleri av merasimlerini yaşayışlarının her alanına yansıtan Bâbürlüler, Hindistan’a kazandırdıkları mimari eserlere de bunu en güzel şekilde nakşetmişlerdir.

Av merasimlerinin Bâbürlülere sağladığı kazanımlar arasında kuşkusuz en önemlisi ise Türkistan’dan gelen ve Bâbür ordusunda yer alan askerlerin Hindistan iklimi karşısında hantallaşmalarını engellemek olmuştur. Nitekim Hindistan iklimi özellikleri itibarıyla bozkır insanının yapısına tamamen terstir. Hatta öyle ki Bâbür Şah, kendi hatıratında Hindistan’ın ikliminden bahsederken buranın garip bir memleket olduğunu ve iklimsel özellikleri konusunda kendi vilayetlerine benzemediğini yazmıştır. Ayrıca, Bâbür Şah Hindistan’ı aldıktan sonra da kendisiyle gelenlerin birçoğu iklimine alışamadıklarından dolayı geri dönmüşlerdir.

Hindistan’a Bâbür’ün gözünden bakabilenler ise burada kalmışlar ve bu memleketi kendilerine vatan kılmışlardır. Bâbür Şah’dan sonra gelenler ise bu mirasa 1858 yılına kadar sahip çıkmışlardır. Dolayısıyla üç asırdan fazla hüküm süren Bâbürlüler, Orta Asya’dan getirdikleri gelenekleri yaşatmışlar ve bu gelenekleri mimari eserlerinde vücuda getirmişlerdir. Nitekim onların sahip olduğu ve Hindistan’a bıraktıkları bu mirasın önemli bir parçasını da av merasimleri oluşturmuştur. Her ne kadar kendi zamanlarında av merasimlerini zevk, temaşa, hile, orduyu zinde tutma gibi birçok sebeple icra etmişlerse de bu tutkularını anıtlara, köşkler inşa edecek ve hatta Türk devlet geleneğinde olduğu gibi bir hayvanı kendilerine kutsal kılıp bayraklarına yansıtacak kadar av merasimlerini, avcılığı ve av hayvanlarını değerli görmüşlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Allâmî, Ebul Fazl, *The Ain-ı Akbarî*. Çeviren H. Blochmann. Kalküta: Mission Press, 1873.
- Aslan, Yakup, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İctimai Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, 2019.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat. "Safevî, Kaçar ve Bâbür Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme.", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c.XIII/2, 2013. 51-59.
- Bâbür, Zahirüddin Muhammed, *Bâbürnâme*. Çeviren Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Battuta, İbni, *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Çeviren A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Begüm, Gülbeden, *Hümâyunnâme*. Çeviren A. Yelgar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Bernier, François, *Travels In The Mogul Empire 1656-1668*. London: Oxford University Press, 1916.
- Cihangir, Nuru'd-dini *Tarih-i Selim Şah*. Çeviren Nevresi Kadim. Hazırlayan Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Çetindağ, Yusuf, "Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri", *Türkler Ansiklopedisi*, c.IV, Ankara, 2002.
- Durak, Neslihan. "Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar." Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu'nda sunulan bildiri, 25-28 Haziran 2008.
- Erdem, Sargon, "Av". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul 1991.
- Farhatullah, Rai *Hiran Minar*. Lahor: 2018.
- Fisher, Michael H., *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*. Çeviren Mehmet Fatih Çalışır. İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020.
- Golden, Peter B., *Dünya Tarihinde Orta Asya*. Çeviren Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2015.
- Grenard, Fernand, *Bâbür*. Çeviren Fazıl Anlayışlı. Ankara: Dorlion Yayınları, 2022.
- Güven, Özbay, Gülten Hergüner, "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları.", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.V/5, 1999. 32-49.
- Holden, Edward Singleton. *The Mogul Emperors Of Hindustan A.D. 1398-A.D. 1707*. New York: Charles Scribner's Sons, 1895.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1997.
- Khan, Enayatullah, Mohammad Parwez. "Man And Wildlife In Mughal India: Jahangir And Nilgaw Hunt.", *Vidyasagar University Journal of History*, c.II 2013. 187-196.
- Khan, Inayatullah, *Ruk'at-ı Alemgiri or Letter of Aurungzebe*. Çeviren J. H. Bilmoria. Bombay: Cherag Printing Press, 1908.
- Meral, Vedat. "Bâbür İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve 'Gazi' Padişahlar.", *Mavi Atlas*, c.XI/1, S.1, 2023. 54-62.
- Obuz, Esra, *Bâbürlülerde Kadın Kimliği ve Çocuk*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2021.
- Onay, İbrahim. "İslam Öncesi Türk Kültüründe Avcılığın Temelleri ve İktisadi, Askeri, Dini Değeri.", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VIII/41, 2015. 516-525.
- Oruç, Cihan, *Şah Cihan Dönemi Bâbürlü Devletinin Dış Politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Ömür, Emre, *Edward Terry ve Francisco Pelsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Bâbürlü*

- Devletinde Yönetim ve Yaşayış*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016.
- Parpia, Shaha Altaf, *School Of Architecture And Built Environment Centre for Asian And Middle Eastern Architecture (CAMEA), The University of Adelaide*, Avustralya, 2018.
- Pelsearte, Francisco, *Cihangir'in Hindistan'ı*. Çeviren Emre Ömür. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.
- Rásonyi, László. *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.
- Soysal, Mahmut Enes. "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız.", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c.XVII/42, 2010. 209-239.
- Şahin, H. Hilal. *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Din-i İlahi'si*. İstanbul: Selenge Yayınevi, 2020.
- Şahin, H. Hilal. "Orta Çağ Hindistan'ında Yönetim: Bayram Han'ın Ekber Şah'a Etkisi.", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XVIII/3, 2019. 1194-1204.
- Terry, Edward. *A Voyage to East India*. London: Dawsons of Pall Mall, 1677.
- Yıldırım, Ali. "Bâbürlü Devleti'nde Filler ve Kullanımlarına Dair Örnekler (16.-17. Yüzyıllar).", *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.V/8, 2023. 81-118.
- Zubrzycki, John. *Kısa Hindistan Tarihi*. Çeviren Zeynep Demir. Ankara: Say Yayınları, 2023.

